

MARULIĆEVA IRONIJA I SARKAZAM

Branimir Glavičić

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Branimir Glavičić
Filozofski fakultet
Z a d a r

Marulić je moralnodidaktički pisac *par excellence*. O čemu god pisao, moralna mu je pouka uvijek u prvom planu. Sam ponovljeno napominje da mu nije svrha razonoditi nego poukom koristiti. Stoga piše trijezno i ozbiljno, odmjereno, disciplinirano. No ne izlaže hladno, nevoljko, nego uživiljeno, s uvjerenjem i uvjerljivo, angažirano, gorljivo. Kao da je stalno imao na pameti onu izreku iz Ivanova *Otkrivenja* (3, 15-16): »Mlak si — ni vruć ni studen — izbacit ću te iz svojih usta!« Bio je ljubazan, osjećajan, druželjubiv; znamo ga kao takva iz njegovih pisama prijateljima i znancima. Bio je čovjek kojemu ništa ljudsko nije bilo strano, koji je imao razumijevanja za ljudske slabosti i patnje. Bio je vedre ćudi. Volio se razonoditi u ugodnu društvu s prijateljima, uz iće i piće, pjesmu i svirku, ali je zahtijevao umjerenost: mrzio je pijančevanje i prežderavanje, proklinjao je nerad — jer je sam cio život neumorno radio, osuđivao je bludničenje, bogatašku oholost, bezosjećajnost i nemilosrdnost, svačije licemjerje i himbu. Ljubio je nadasve iskrenost i istinu. Stoga bi, kad bi bio revoltiran porocima, znao biti i vrlo oštar; njegov dobroćudan humor i blaga ironija planuli bi tada u jetki i nesmiljeni sarkazam. Za sve gradacije takva njegova negodovanja može se naći podosta primjera u njegovim latinskim djelima, proznima i poetskima, pa za ilustraciju evo onih najizrazitijih.

Na više mjesta u raznim djelima ismijava Marulić antičku mitologiju, ne birajući riječi naziva antička vjerovanja lažima, izmišljotinama, poganskim smećem za razliku od njegove kršćanske muze koja, veli, crpe nadahnuće iz svete rijeke Jordana i njezinih čistih voda (*Dav.* I, 240 i d.).

Filistejskog diva Golijata Biblija ne vrijeđa niti ironizira, a Maruliću je on kopile (*Dav.* I, 325) i karikira ga do grotesknosti: pretjerana debljina bedara, jako velik i nabrekao trbuh, šija kao u bika, glava kao velika lopta, zvjerinja njuška, natmuren izraz lica i užasne oči (*Dav.* I, 339 i d.). A njegovu pogibiju ironično komentira: »Eto ti, u što svrši ljutina ohola stvora!« I dodaje poučno: »Kao što dim u lagan nestaje uzduh, tako i nevrijedna slava preohola propada srca.« (*Dav.* I, 491 i d.).

Bogati, ali škrti Nabal, čija je stada štitio David od pljačkaša, njegovim izaslanicima koji su ga u nevolji molili malo hrane odgovara napržito i posprdno: »Tko je taj David?« Kao da ne zna o kome je riječ (1 *Sam* 25,10 i d.). U Marulića pak uzrujani Nabal, jer »škrtac ne može ostati miran ako ga što moliš«, komentira Marulić, pojačava još uvredu pitanjima: »Kakva ja imam posla s Davidom? Zar da hranim ljude za koje ne znam tko su ni odakle su? Kažete da će David jednom biti kralj. No vi mu recite da mu ja, Nabal, želim bolju sreću i da prestane, kada je gladan, hlepiti za tuđim imetkom!« (*Dav.* IV, 342 i d.).

Nakon Šaulove pogibije njegov se vojskovođa Abner osilio i uzeo za se jednu od njegovih inoča. Kad mu je to Ižbaal, Šaulov sin, predbacio kao nedostojan čin, on mu je cinično odgovorio: »Zar misliš da bi me za to, kao za što krupno, trebalo kazniti!« I sarkastički dometnuo: »Naravno, nije pristojno da onaj tko ratuje za kralja (tko, dakle, za nj izlaže svoj život) od tolikih mu žena uzme za se jednu!« (*Dav.* VII, 224 i d.). U Bibliji je, međutim, Abnerov gnjev izrečen s manje gorčine (1 *Sam* 3,6 i d.).

Na smrt prestrašeni Šaul pita vračaru za ishod predstojeće bike s Filistejcima, a pjesnik mu daje epitet »junak«, isti kao i junačkom Davidu (*Dav.* V, 402). Kako je Marulić i inače neraspoložen prema Šaulu, zbog njegove mržnje na Davida, moglo bi se pomisliti da je takvo tituliranje ironija. No, vjerojatno, neće biti tako. Antički naime epski pjesnici kadšto upotrebljavaju stalne epitete za likove kojima oni u svakoj prigodi i ne odgovaraju, kao ovdje Šaulu »junak«.

Vraćajući Kovčeg Jahvin iz Filisteje u Jeruzalem, David je, razdragan što mu je taj pothvat konačno uspio (prethodni nije), plesao iz sve snage pred Kovčegom svirajući na liri, a iz poniznosti je odložio svoju kraljevsku odjeću i kraljevske znake. No kad ga je takva ugledala žena Mikala, prezrela ga je i rekla ironično — stoji u Bibliji: »Kako se časnio danas ponio Izraelov kralj kad se otkrio pred očima sluškinja kao što se otkriva prost čovjek!« (2 *Sam* 6,12 i d.). A Marulić to objeručke prihvaća i još pojačava Mikalinu ironiju ovako: »Zar ti je služilo na čast, o kralju, da cio si ovaj dan potrošio skaćuć kô kakav baš lakrdijaš...« (*Dav.* VIII, 261 i d.).

Povlačeći se pred Apšalomom iz Jeruzalema, David trpi proklinjanja Šaulova suplemenika Šimeja koji pogrde radi baca kamenje i prašinu na nj i na vojsku koja prolazi. Joabov brat Abišaj štiti kralja i moli dopuštenje da ubije Šimeja, pa veli: »Zar da ovaj uginuli pas proklinje moga gospodara kralja?« (2 *Sam* 16, 9). A Marulić pojačava njegov sarkazam ovako: »Tâ, dokle će, predobri kralju, bestidnim jezikom pasjim taj prokletnik lajati na te?!« (*Dav.* XI, 59-60).

Joab je podmuklo ubio svoje suparnike, najprije Ižbaalova vojvodu Abnera, a zatim i suzapovjednika Amasu. Marulić sarkastički veli da je tako obojici »podario« život (*Dav.* XII, 223). A neki bezobraznik, Joabov pristaša, rugajući se poginulom Amasi reče: »Zamijeni Joaba sada, hajde Amasa, i traži za sebe najviše časti!« (*Dav.* XII, 231-232). U Bibliji, međutim, nema traga kakvoj ironiji ili sarkazmu (2 *Sam* 20,11 i d.).

Apšalomovu strašnu pogibiju u ratu s ocem Davidom, kojemu je htio preoteti kraljevstvo, pjesnik je sarkastički prokomentirao ovako dajući svima pouku za budućnost: »Pa idi sad, oholi stvore, pribavljaj kraljevstvo sebi nepravično, pakosti ocu, kad je Apšalom čak za zločin platio glavom!« (*Dav.* XI, 323-325). U Bibliji je pak i tu izostala svaka ironija i sarkazam (2 *Sam* 18, 14-15).

Uporaba ironije i sarkazma nije ograničena samo na *Davidijadu*, nego isti postupak nalazimo povremeno i drugdje.

U *Instituciji* (III, 8) čitamo kako je prosta odjeća i golotinja sv. Franje Asiškoga nekim njegovim suvremenicima bila za ruglo, pa mu se jedan takav u zimsko doba obratio ne bi li mu prodao kapljicu svoga znoja. No Marulić ne ostaje na tome, nego navodi i Franjin odgovor, dostojan toga sveca, koji sadrži i ozbiljnu pouku: da on svoj znoj ne prodaje ljudima, nego samo Kristu!

Zbog židovske tvrdokornosti u nepriznavanju Isusa kao obećanog Mesije, Marulić ne preza od zajedljivih primjedaba na njihov račun i na račun njihove vjere.

U *Evandelistaru* (I, 6) ukazuje na razliku između crkve i sinagoge: grčka riječ sinagoga, veli, znači »skupljanje«, a crkva »sazivanje«. Ovo, tj. crkva, pristaje razumnim bićima, a skupljanje, sinagoga, pristaje i stoci. Stoga je, ističe, ime crkve uzvišenije i njezino dostojanstvo veće, a milost koju daje punija.

U *Pedaset priča*, u trećoj, ironizira židovsku tvrdokornost, jer oni i dalje zazivaju Mesiju »Dođi, dođi ti koji imaš doći«, i onda kad je Krist već došao, ali ga oni nisu prepoznali ni priznali.

U dvanaestoj se priči ruga onima koji odluče ostaviti svijet i poći u samostan, a stalno to odgađaju jer uvijek nalaze nešto čime se izgovaraju da ih u tome sprečava. To ilustrira pričom o čovjeku koji je odlučio sagraditi lađu i dati se na trgovinu: raspituje se koji je najbolji graditelj, gdje bi mogao naći najprikladniju građu, koliko bi trebalo željeza za učvršćivanje i povezivanje gređa, gdje bi valjalo nabaviti konope, gdje jedra, raspituje se za najboljeg kormilara, najbolje mornare itd. I kad je sve to istražio — ne učini ništa od onoga što je naumio.

U *Evandelistaru* se okomljuje na poroke, a osobito ismijava, do grotesknosti, pospanost i predugo spavanje. Jer koji su pospani i predugo spavaju, rijetko se, veli, ustežu od raskalašenosti i požuda. Kad se ponapiju, nije ih moguće probuditi jer spavaju i hrču kao šumski medvjedi i tuljani. Kad se probude, traže doručak, a odmah zatim nalažu da se sprema ručak, i kad su se nakon jučerašnje pijanke jedva ispavali, već se iznova nalokavaju. Ni kad su budni, ne treba ih smatrati budnima, jer su i tada pospani, pa zijevaju, razvaljuju usta, žmirkaju umorno sitnim očima, protežu se podižući ruke i isturujući grudi. I ako ne prospavaju cijelu noć, tuže se

da je san od njih pobjegao. Tada uzimaju lijekove — mak ili loćiku, daju se draškati po tabanima po kojima ih sluge golicaju da ih srsi prolaze — eda bi gospodar, koji nije mogao tvrdo spavati bez buđenja sve do jutra, ne prekidajući više san spavao sada do podne! Ali dolazi kazna — prijeti im moralist Marulić: lice im postaje podbuhlo i blijedo, a gnjilu im utrobu iznenada spopada bolest i umru. A kako nisu marili da bdiju u svetim molitvama, koje bi ih mogle jednom prenijeti u nebo, preopterećeni grijesima propadaju u pakao (*Ev II, 7*).

Osuđuje i one koji nikada ne poste, pa ironično nadovezuje — »naravno zato da ne bi umrli od gladi ako kadgod ne bi ručali!« (*Ev II, 24*).

Ironizira i sladokusce koji mrmljaju ako je stol nedovoljno bogato postavljen. Takvi su, vele, i oni redovnici koji se mršte, nabiru čelo, razvlače usta te se kretnjom i samim migom tuže bilo na jelo bilo na piće: jednom se gadi varivo, drugom se ne mile male ribice, jedan ne podnosi zelje, drugomu je mrzak crni kruh, trećega vrijeđa oporo vino; ako je počelo kisnuti, obrazlaže da je štetno za želudac i dokazuje, pozivajući se na liječnike, da uzrokuje zimicu. U svakom slučaju, htjeli bi iz neskromnosti bolju hranu nego je ona kojom se zadovoljavaju i njihovi starješine (*Ev II, 22*).

No što je porok teži, Marulić to jače ironizira i bezobzirnije osuđuje.

U *De humilitate* (SKK, 1989, 624), govoreći o hinjenoj pobožnosti, veli da će ispričati smiješnu zgodu o kojoj se nekoć mnogo govorilo: Bio u Rimu kardinal od kojega, kako se činilo, nije bilo čestitijeg ni svetijeg čovjeka; obilno je dijelio milostinju, često postio, priprosto se odijevao, spavao na goloj zemlji, nastroj samo poderanim mrežama — tada se još cijenila, veli, čestitost, a danas je na cijeni raskoš. Međutim, kad je taj, zahvaljujući takvu prijetvornu vladanju, postao papa, stubokom se promijenio i počeo raskošnije i raspuštenije živjeti nego itko drugi. I kad ga je neki pouzdanik prijateljski upitao gdje li su one mreže na kojima je prije spavao, odgovorio mu je: »Ulovio sam ribu koju sam želio, pa sada uživam u tom ulovu, a one sam prljavštine odbacio.« No Marulić efektno i nesmiljeno poentira riječima proroka Jeremije: »Proklet bio tko lopovski obavlja djelo Gospodnje!«¹

U Tumaču starih natpisa — *In epigrammata priscorum commentarius* (5r i d.), komentirajući dva natpisa posvećena caru Augustu i njegovu posinku Tiberiju, okomljuje se na oholost svoga doba. Današnji uglednici, veli, pate od pretjerana tituliranja i traže da ih se oslovljava »prejasni«, »velecijenjeni«, »preuzvišeni« i sl. U starini su se pak zadovoljavali jednostavnim iskazom uz spominjanje samo imena oca i sina. No ako bi tko danas oslovio crkvena ili svjetovna poglavara samo po imenu, izložio bi se, veli, opasnosti da bude optužen za uvredu veličanstva! Da bi se tomu uklonio, mora reći, veli s ironijom: »prepoštovano tvoje gospodstvo« ili »preuzvišeno tvoje veličanstvo«!

¹ V. i moj prilog »Sudbina Marulićeva djela *De humilitate et gloria Christi*«, *Radovi Fil. fak. Zadar* 29/1990, 169 i d.

Na drugom mjestu (20v-21r) divi se kako je u starim oporukama s malo riječi sažeto i jasno sve obuhvaćeno. No da su to pisali današnji bilježnici, veli ironično, to isto bi kazali u tisuću redaka, zaobilazno i zamagljeno, i to još iskvaranim latinskim jezikom, tako da treba žaliti koliko smo se u tom pogledu izrodili u usporedbi sa starima. No to je i razumljivo zašto: jer dok bi bilo prirodno da se za takve službene spise uzimaju vrlo obučeni stručnjaci, u nas se za takav posao primaju oni koji su jedva završili osnovno obrazovanje, a besramno se još nameću samo radi zarade!

U Razgovoru o Herkulu — *Dialogus de Hercule a Christicolis superato*, koji se tobože ravnopravno vodi između bogoslova i pjesnika, bogoslovljeva je argumentacija u cijelosti sazdana na ironiziranju i obezvredivanju antičke mitologije, što dobroćudni pjesnik ne primjećuje. Bogoslov, kao da je posve neupućen, pita pjesnika: »A tko su to heroji«, i tko je od njih, po njegovu sudu, najveći. Pjesnik mu ističe Herkula i navodi neka od njegovih u starini opjevanih djela. Bogoslov opet, kao da to prvi put čuje, iščuđuje se riječima: »O čudovišne li snage u toga čovjeka!« A pjesnik spremno nastavlja s detaljima izbrajajući jedan Herkulov podvig za drugim. Sada bogoslov dolazi do riječi te ruši i obezvređuje svaki od pjesnikovih navoda uz sve jaču ironiju. »Velika li zaista i svakog divljenja vrijedna djela« — komentira Herkulov čin koji je plamenom uništio Lernejsku hidru — »kad dobro znamo da vatra uništava i drvo, pa čak i kamen pretvara u pepeo, pa kako ne bi mogla zmiju!« Herkul je uhvatio zlatorogu košutu, veli pjesnik, a bogoslov ironizira: »Kao da drugi lovci ne znaju hvatiti zvjeri u zamke!« A što je staju očistio od silne nečisti vodom, a ne rukama — »u čemu se sastojala Herkulova oštroumnost kad znamo da voda čisti svaku nečistoću!« Na koncu mu svisoka dobacuje: »Moj pjesniče!« Kad je dotukao pjesnika točku po točku, pokazavši uz to da Herkulova junačka djela, alegorijski shvaćena, ne pokazuju fizičku snagu toga antičkog junaka nego moralnu jakost kršćana, pjesnik naposljetku prihvaća u cijelosti bogoslovljevu argumentaciju. Bogoslov tada odustaje od daljnje ironije, i razgovor nastavlja na ravnoj nozi, zapravo usklađeno, autoritativni učitelj i zadivljeni učenik, uz obostrano uvažavanje i Marulićevu zaključnu misao kako je vrednija pobjeda koju kršćanin odnosi nad samim sobom od one poganina Herkula koji je svladavao zvjeri i neprijatelje.

U polemičkom spisu Protiv onih koji tvrde da je sv. Jeronim bio Italac — *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*, izruguje se mišljenju nekih Talijana koji rodno mjesto sv. Jeronima nalaze u Istri, a ne u Dalmaciji, pa ironično pita je li taj koji to tvrdi imao tako čvrstu vjeru da je mogao taj grad prenijeti iz jedne pokrajine u drugu, kako se to veli za brdo u Matejevu Evanđelju (17, 20-21).²

Među Marulićevim epigramima jedni su satiričke prirode. Među njima pak znatno pretežu onakvi u kojima je on skloniji Horacijevu smijehu negoli Juvenalovoj indignaciji. Evo po jedan primjer od svake vrste u mojem prijevodu:

² Tako i M. S u i ć, *Mogućnosti* 44/1997, 10-11, 228-241, os. 232.

Iliji Babaliću koji se zapleo u mrežu

Babale, mnogo je tvojih na polju prostranom mreža,
Ali reci zbog čeg tebi se ne mile baš?

Sabelu, kuditelju Marka Marulića

Duga, Sabele, tebi ledenica visi iz nosa.
Stoga ne mogu tvoj, Sabele, podnijeti nos.
I preogavna slina pod crnim je jezikom tvojim.
Jezik ne mogu tvoj, Sabele, podnijeti ja.
Kàd budeš čista nosa i zdrava, Sabele, nepca,
Višnjim bozima tad žrtvu ću prinijeti, znaj!³

Iz navedenih primjera može se zaključiti da je izvor Marulićeve ironije i sarkazma dvojak: u jednom je slučaju riječ o literarnoj konvenciji, tj. u nekim je naslijeđenim književnim vrstama (npr. u epu, pa stoga i u njegovoj *Davidijadi*) bila od davnine uobičajena uporaba tih stilskih sredstava koja su služila pojačanoj dramaturgiji radnje i izoštrnijoj karakterizaciji likova. U drugim pak slučajevima, koji su nam zanimljiviji, ironija i sarkazam bolje nam otkrivaju Marulićev temperament kad bi, isprovociran, burnije reagirao na kakve negativnosti u javnom i privatnom životu. No i takve su »urehe« u Marulića uvijek u službi moralne pouke.

³ Za latinski tekst v. D. N o v a k o v i ć, Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, Zagreb (MH) 1999, ep. 57 i 11.